

ЧЕРВОНІ ШЛЯХИ

П 173771 / v 5-6
1929 *202*

Поезії: М. Рильський, Ів. Луценко,
К. Тихий, Л. Чернов, М. Приходько,
Т. Іващенко, Б. Літкевич, Н. Розін,
М. Чайка, В. Очеретько.

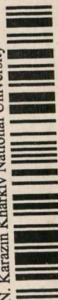
Проза: С. Добровольський—*При-
кре непорозуміння*. М. Козоріс—*Чорногора говорить*. Ю. Коржев-
ський—*Проти батька*. П. Нечай—*Му-
хи*. Д. Гуменна—*Ех, Кубань,
ти Кубань*.

Статті: Є. Ненадкевич—*Три ве-
ликі поети слов'янства*. І. Шаля—*Укр.
літературна мова та мова
Кубанищини*. П. Горський—*Корот-
кий нарис грузинської літера-
тури*. Р. Кулле—*З історії сучасної
іспанської прози*. С. Баклаженко—*У-
країнська культура на Північ-
ному Кавказі*. Дм. Бованенко—*Нау-
ковий центр марксистської
думки на Україні*. П. Гор-кий—*Про
правовимову літературної
мови*. Проф. М. Лозинський—*Між-
народня охорона національних
меншостей*. М. Крупський—*Вели-
кий почин*. Л. Дмитрова—*По те-
атрах Парижа*. Проф. М. Бура-
чек—*Михайло Іванович Жук*.

№ 5-6

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРА

V.N. Karazin Kharkiv National University

00339518

5

~~K5814~~

173771

Харьковский институт
Образования
~~Шифр: 45-III~~
СТУДЕНЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

1929

№ 5—6

(74—75)

~~6406~~
Бібл. № 173771

~~164~~

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА Х.Д.У.
Inv. № 173771

ТРАВЕНЬ — ЧЕРВЕНЬ

1929
Харьковский институт
Образования

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інш. покажчиках
Української Книжкової Палати

Шифр:

05

7-45-ш

СТУДЕНЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА

ЗМІСТ

	Стор.
С. Добровольський.— Прикре непорозуміння	5
Максим Рильський.— Гості у пана Людвіга	15
М. Козоріс.— Чорногора говорить	21
Ів. Луценко.— Із циклю „Кубань“	36
Кирило Тихий.— Хлопчик жовтень	38
Ю. Коржевський.— Проти батька	39
Леонід Чернов.— Харків	52
Павло Нечай.— Мухи	67
М. Приходько.— Вечір	90
Г. Іващенко.— Осінні мотиви	91
Б. Літкевич.— На призов	92
Н. Розін.— На ковзанах	93
Микола Чайка.— Ставропільські ниви	95
Д. Гуменна.— Ех, Кубань, ти Кубань, хлібородная!	96
В. Очеретько.— Ронделі	114
Є. Ненадкевич.— Три великі поети слов'янства: Міцкевіч, Пуш- кін, Шевченко перед пам'ятником Петра І-го	115
І. Шаля.— Українська літературна мова та мова Кубанщини	126
П. Горський.— Короткий нарис грузинської літератури	133
Р. Кулле.— З історії сучасної еспанської прози	142
С. Баклаженко.— Українська культура на Північному Кавказі по Жовтні	170
Дм. Бованенко.— Науковий центр марксистської думки на Україні	184
П. Гор-кий.— Про правовимову або ортоепію літературної мови	197
Проф. М. Лозинський.— Міжнародня охорона національних мен- шостей і Ліга Націй	201
М. Крупський.— Великий почин	216
Людмила Дмитрова.— По театрах Парижа	223
Проф. М. Бурачек.— Михайло Іванович Жук	246
Хроніка	249
Бібліографія	270
Листи до редакції	294

С. ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ

ПРИКРЕ НЕПОРОЗУМІННЯ

Герой цього оповідання — вчитель Михайло Петрович Гепало. Власне не Гепало, а Гепалов. Але вже така наша українська вдача, в тому числі й автора цих рядків, що, захопившись поспіхами українізації, ладен перекручувати кожне прізвище, незалежно від того, хто є його носій — чи вчитель кубанської станиці, чи німецький представник в СРСР, чи черговий диктатор Манджурії — так, кажу, ладен перекручувати на український лад, якщо це прізвище має в своєму корені хоч один склад, властивий українській мові. Проте не у прізвищі справа (про його мова буде в своєму місці), а в самому Михайлові Петровичеві; власне в тому ліричному настроєві нашого героя, що опанував всю його шкрабівську істоту.

Вас може здивує моя заява, що поважна сороклітня особа бувши за радянського вчителя, осідлала верхи лозину й скаче цাপом по дворішущу, не помічаючи, що з неї глузують люди, так пробачте: на це є досить і досить підстав.

Поперше. Михайла Петровича недавно звільнили з посади завідувача української станичної школи № 1, де він počував себе просто ніяково. Уявіть собі становище завідувача української школи, що не володіє українською мовою. Це однаково, ні, не однаково а гірше, ніж бути висуванцем на невідповідальній посаді в поважній радянській установі й виконувати найвідповідальніші обов'язки кур'єра. Відома річ, що в силу свого службового становища Михайлові Петровичу хоч-не-хоч іноді треба було користуватися з української мови і це була для нього така мука, що Танталові муки в порівнянні з цим здавалися просто жартом. Михайлові Петровичу треба було десять разів заглянути до російсько-українського словника, виписати речення на папір, вивчити його й аж по тому висловити в голос. До речі про словник. Ця невеличка книжечка, в саморобних палітурках, з якою ніколи не розлучався Михайло Петрович, попроти-рала всі численні кишені його одягу. Цього мало. До словника Михайло Петрович відчував якийсь священний жах. Ця, по суті, безпретенсійна плохенька книжечка здавалася йому кримінальним кодексом, де кожен абзац правив за карний артикул. Так от і здавалося Гепалові, що заглядаючи, в словник, він підшукує собі кримінальний артикул за незнання української мови.

Подруге Михайла Петровича наставлені на завідувача нової станичної школи, де (він певен) йому не потрібні будуть ніякі українські мови.

Потрете, — а читач із власницькою вдачею ладен, я бачу, вважати це за найголовніше, — Михайло Петрович цими днями купив собі нарешті хату (давня мрія!) із сараєм, погребом, садком і іншими „удобствами“, незайвими ні для кого з трудящих тим часом, поки наша республіка дійде до соціалізму.

Михайло Петрович наввипередки бігає по садку, бавлячись із своєю семилітньою донькою, білявою Надею. На його вже зморшкуватому обличчі, з довгим, як у святого Миколая носом, що вийшов з-під пензля володимирівського богомаза, грає безтурботна веселість школяра, що за день має зовсім покинути набридлі книжки.

Гепало моторно крутиться між стиглими жерделями, які позгиналися під вагою червоно-жовтих ягід, і з спритністю лошака, що застоявся протягом довгої зими, намагається втекти від прудкої Наді.

Тим часом дід Володько, сторож школи, де недавно Михайло Петрович був за завідувача, стояв, спершись на ціпок і спостерігав, як розважається на дозвіллі колишній його начальник. „Що значить невироблений,— міркував старий,— то й гасає, як опалтаний, мов йому три годи“. Проте, коли до його почав наближатися вчитель, він зробив на своєму лиці — скільки йому щастило, чемний вираз і чекав, поки колишній його начальник сам вгамується і помітить його.

Нарешті Михайло Петрович наблизився до перелазу, що ним садок відгороджувався від двору, за ним бігла, голосно заливаючись сміхом, Надя. Щоб не пійматися до рук молодій гонитвиці й зробити їй несподіванку, Михайло Петрович хортом махнув через перелаз і опинився по цей бік ліси. Аж тут він помітив діда Володька, й його розшаріле від незвичної біганини обличчя зачервоніло ще дужче. Проте воно не переставало сяяти все тією ж щасливою посмішкою, що ніби промовляла: „А ну, скажи, діду, чи є на світі щасливіші за мене люди.“

— З новоселлячком вас! — промовив дід, піднявши над лисою головою невизначного кольору й форми картуза. А маленькі старечі очі під кудлатими бровами критично оглядали дворище.

— Воно, конешно, — ніби роздумував про себе дід, — своє кубельце... Ніхто тобі нічого і ти нікому нічого... та й за квартиру не платити... І, скажемо, фрукту, чи городину свою можна... Бджолу завести... птицю... порося...

Сторож говорив спокійно з зупинками, погладжуючи довгу сиву бороду і ніби читав учителеві думки. Дід Володько знав ці думки. Протягом 10-літньої сукупної служби Михайло Петрович не раз розповідав їх старому.

— А хороше тут у мене, діду — обвів поглядом учитель садок і дворище, що заросло густим споришем. І затишно і зручно — від нової школи недалеко — показав він рукою через сусідню оселю, за якою на серпневому сонці вилискувала свіжою червоною фарбою нова школа, збудована на кошти від самооподаткування.

— Пристойно... пристойно... повторював дід у довгу бороду.

І хатина під залізним дахом і сарайчик коло неї й погреб, — усе було зроблене й припасоване по-хазяйському, словом, подобалося дідові. Він ще раз оглянув дворище і сказав, ніби до себе:

— Карбованців із тисячонку, мабуть, потягнуло — я думаю...

— Ні, діду, не вгадали... — з виглядом людини, якій пощастило непомітно для карних органів когось обшахрювати, відповів Михайло Петрович. — Всього-на-всього сімсот...сім-сот...

— Пристойно... пристойно...

Вони примовчали. І тим часом, поки вчитель замріявся рожевими перспективами свого шкрабівського життя, погляд його впав на пакета, якого обережно тримав у сухорлявій руці дід Володько.

— А що це у вас за пакет? — запитав Михайло Петрович і простягнув до його руку.

— Та це Митька Шалапатий із совіту приніс... казав — із району.

— Ну, ну, що там пишуть із району — смаковито скоромовкою заговорив учитель: ну, ну, що там пишуть...

Він узяв пакета, глянув на адресу й прочитав уголос: „Товаришеві М. П. Гепалові“. І в той час, як він вимовляв закінчення свого прізвища, обличчя йому скривила така терпка гримаса, ніби він щойно переживав кіло зо два кислиць. Таки додумається отой Бурсак: замість „Гепалову“, він пише „Гепалові“; цей українізатор, не моргнувши оком, і Льва Толстого ладен на Товстого перекрутити.

Михайло Петрович добув із пакета невеличкого папірця і устроїв у його очі; і в міру того, як він читав, обличчя йому витягувалося пожежною кишкою, а в очах стрибали не літери, а китайські тіні.

— Папо, папусю, я хочу ще бігати — чеплялася уперто Надя, що вертілася навколо батька й настирливо шарпала його за рукава — Тепер я тебе дожену... От побачиш.

— Та йди ти... роздратовано відмахнувся той, — бігати, бігати... Як тебе папа вчив? — раптом визвірився він на дівчину — забула? Бегать бе... бе... бегать, а не бігати.

Ох, ця українська „мова“!.. Вона переслідує Михайла Петровича мов злодія агент карного розшуку. „Українізація, коренізація“... заговорив у якомусь безтямі вчитель, хапаючи себе за скроні. Це якийсь кошмар, кошмар, нарочито вигаданий, щоб спантеличувати чесних працівників. Він підійшов до призьби, важко спустився на неї й раптом замовк. По хвилі мовив, дивлячись на розгублену дідову постать.

— Ну нащо вигадали оцю українізацію?

Було подібно, що Гепало не запитував цими словами сторожа, а просив поради.

Дід Володько, правду кажучи, не дуже розумівся на всяких культурно-політичних процесах, проте слово „українізація“ протягом останніх 3—4 років він чув день-при-дні і старечим своїм розумом міркував, що це щось таке, чого одним словом не скажеш, тому відповідь його була приблизно така:

— Не знаю я, Михайло Петровичу... Нічого цього за старих часів не було. Знаю тільки, що по мужицькій мові тебе за десять верстов узнавали. А тепер пішло таке, що не розбереш, де мужик, а де пан. Хіба більшовики не додумуються?

Від цих слів, по суті співчутливих, Михайлові Петровичу не стало легше. Він безтямно встромив зір у зловісний папірець і перечитував його по кілька разів.

„Вважаючи на абсолютно незначну частину руського населення в станиці Протоцькій, пропоную в школі № 2, що заново відкривається в станиці і на завідувача якої призначено Вас, навчання провадити українською мовою. Про це потрібно довести до відому батьків, що записують своїх дітей до школи. Для з'ясування справи ширше, пропоную Вам призначити батьківські збори на 20 серпня, коли я прибуду в станицю й виступлю з відповідною доповіддю.

Райінспектор ВНО Бурсак“.

— Чорт... чорт... чорт!.. — зривалося з сердитих учителевих уст. До чого? Нащо? Кому потрібна ця вся комедія?

Дідові стало дуже ніяково від того, що його колишньому начальникові хтось заподіяв велику кривду, і він, зідхнувши на всі

свої старечі груди, щоб учитель прийняв це як співчуття, зашкунтильгав до воріт.

У цей час у фіртку не йшла, а пливла, розчервонівшись від спеки, повна, поважна, русява молодиця; в руці вона несла кошолку, вщерть навантажену всіляким харчовим продуктом, а обличчя її ясніло такою достатністю й самозакоханістю, які бувають лише в повновидого місяця теплої серпневої ночі.

Це була, коли хочете знати, сама найзаконніша подруга Михайла Петровича — Варвара Якимівна, чи просто Варвар, як її звав у часи сімейного неладу чоловік, а в години виключного щастя, чи самоти — Варюся.

Дід Володько, зіткнувшись коло фіртки з Варварою Якимівною гречно дав їй дорогу й пошкунтильгав своїм шляхом, а вчительова дружина пливла собі далі.

— Мама канахвета принесла... канахвета... зарані раділа білява Надя, підстрибуючи до матері на одній нозі.

— Та не канахвета, — перекинула її Варвара Якимівна, а конфекта... конфекта... — виправляла вона, роблячи наголос на „е“ і вимовляючи його так м'яко, що виходило щось подібне, коли замість драбина, сказати драбьона.

Тут я, як автор, мушу просити в шановного читача пробачення, що свого часу не зробив одного істотного зауваження. Проте краще пізно, ніж ніколи. Зробити ж його конче потрібно, бо без його не будуть зрозумілі всі ті закиди, що їх робить подружжя Гепалів відносно мовних здібностей своєї доньки. Отже надолужую. Річ в тому, що і Михайло Петрович і Варвара Якимівна визнають за єдино культурну мову лише „общепонятну“ й висловлюються виключно нею.

Після цього застереження, сподіваюся, читачеві стане цілком зрозумілий ще один момент. Це те, що діалоги згаданих героїв, відома річ, подаю не в оригіналі, а в перекладі. Роблю це тільки з тим добрим наміром, щоб мої герої не кляли мене за переключування їхньої „рідної“ мови так, як кленуть герої „Залізного потоку“ тов. Серафімовича.

Отже далі. Цей перманентний „гріх“ із доньчиною мовою, що траплявся сотню разів на день, не надовго затьмарив чоло Варвари Якимівни. Вона наблизилась до Михайла Петровича, що сидів на призьбі, і, поставивши кошолку на землю, з полегшенням і щасливою посмішкою зідхнула.

— Міша, яка я рада... Мати своє затишне кубельце... Таке щастя...

Але цей ліричний вступ, що мав перейти в дальше міркування про те, як може щасливо почувати себе подружжя, здійснивши свою давню мрію, нагло обірвався. Безтурботний погляд Варвари Якимівни зупинився на зігнутій скорботній постаті чоловіка, що сидів у задумі, як сама Туга й безпорадно тримав розгорнутий райінспекторський папірець.

— Міша, що тобі? Що за папір? — мовила Варвара Якимівна чистою общепонятною мовою й нервно висмикнула папірця з чоловікових рук. Не чекаючи на відповідь, вона читала:

„Вважаючи на абсолютно незначну частину“ і т. д., аж до кінця.

— Ти розумієш, Варвар... Варюся — поправився Михайло Петрович — що це значить? Це значить: прощай хата, прощай земля, нам нічого тут робити!..

— Ах! ах! ах! — болісно вирвалося з жінчиних грудей.

І Михайлові Петровичеві і його дружині тепер стало цілком ясно, що райінспектор Бурсак вирішив до останку повалити їхній добробут. Щоб читач не вважав це за наклеп, я розповім докладніше. Річ в тому, що Михайло Петрович, ця, власне кажучи, тричі лояльна до радянської влади людина, як усякий порядний інтелігент мав свої принципи. Але ці принципи не були самоціллю. До їх Михайло Петрович доходив шляхом упертих наукових дослідів, всестороннього обмірковування й глибокої аналізи явищ, що хвилювали його жвавий розум. Тому я думаю, що й шановний читач цілком згодиться з принципом Михайла Петровича про те, що мова, в якій є слова, подібні до таких як: „потилиця“, „печінка“, „гепнути“ й т. п. перли, не може бути придатна до вжитку культурної людини. Звідси зрозуміло й ставлення учителя Гепала до української мови й українізації, як одного з помилкових кроків партії й радянської влади, про які він не раз сигналізував, будучи ще завідувачем школи № 1. Але ті, кому належало, не вчули застережень Михайла Петровича. Тому, випустивши останню російську групу в школі № 1, він серйозно задумався над тим, як бути далі. Але його виручило проведене в станиці самооподаткування, на кошти від якого з весни почали будувати нову школу. І сам Гепало і його численні послідовачі, яким українізація здавалася стоголовим змієм, були певні, що в усякому разі ця школа українізована не буде. Призначення Михайла Петровича на завідувача цієї школи ще більше переконало його в цьому. Отже не було нічого дивного в тому, що наш герой, мавши можливість вигідно реалізувати свої кошти, нагромаджені протягом багатолітньої учительської праці, з метою цілковитого забезпечення себе притулком на схилі літ, відважився купити собі вже згадану хату. Це він тим паче мав рацію зробити, як послідовний крок до наділення його їдацькою нормою, що зробила земельна громада, взявши на увагу 15-літню бездоганну службу Михайла Петровича на полі народньої освіти. І раптом маєш! Ні, що хочете собі думайте, а Бурсак таки підкопується під Михайла Петровича Гепала.

— Міша... — мовила з відчаєм Варвара Якимівна — тебе цькують. Тобі місця немає в станиці, тобі, що поклав 15 літ на службу народів! (це було найдемократичніше слово в словнику Варвари Якимівни). Твоя хата їм очі муляє... Тебе гонять... Ні, це просто заріз!.. Заріз!..

І вона в розпучі впала товстою головою на сухорляві чоловікові коліна.

— Ах Варвар... Варюся — з почуттям злости й разом ніжності говорив Михайло Петрович — не в хаті тут діло, а в принципах незалежної людини, в ідейних переконаннях...

Його голос звучав голосно й надхнено, як в екстазі.

* * *

До 20 серпня лишалося кілька днів, і цей невеличкий термін Михайло Петрович використав якомога ширше, апелюючи до громадської opinio, одверто кажучи, лиху долю своїх добрих намірів. Наш герой належав до тієї, бодай не численної, проте міцної когорти „будівників нового життя“, які з успіхом для себе й без шкоди для революції віддають кесареве кесареві, а богове богові, але в силу вищих, так би мовити, ідеалів бувають непереможно-принципові і легко поступаються особистими інтересами перед громадськими.

— Ви розумієте,— переконував він батьків, що приводили своїх дітей записувати до школи і які зовсім нічого не підозрівали, що на їхніх чад чекає стоголова гідра українізації,— ви розумієте, що це регрес, повернення до старого, до духовного убозтва, забобонів. Чого можна навчитися й куди можна піти з такою мовою, якою соромиться говорити кожна людина, що вважає себе за члена культурного суспільства?— І хлібороби слухали вчителя, сумно похитуючи головами і повторювали: „Звісно.. звісно.. таке діло...“

— Я сам із українців — намагався цим довести свою безсторонність до справи українізації Гепало,— але я буду принципово стояти проти того, що шкодить громадській справі, хоч би воно й як зачепляло струни мого національного „я“.

І тут Михайло Петрович згадував, з якою потугою йому раз-у-раз доводилося заповняти спілчанські анкети, ставлячи в рубриці „національність“ — „русский из украинцев“. Він в огидою кляв себе і свою долю, що народила його з утробі матері українки, з молоком якої він увісав репано-мужицьку мову своїх батьків. Скільки то зусиль треба було покласти, щоб позбутися тої мови. Він проклинав тих, що дали йому прізвище, ні, не прізвище, а Каїнову „клічку“ — Гепало, через яку він не знаходить спокою й тепер, коли окультував і ошляхетнив її, додавши на кінці букву „в“. Михайло Петрович мріяв про ті часи, коли не буде ніяких націй, не буде ніяких там українських мов, а буде одна общепонятна, культурна, багата, красовива мова й його нащадки не зазнаватимуть первородного українського гріха, який доводиться спокутувати йому ціле своє життя.

Не бувши певен, що прості хлібороби як слід зрозуміють його виклад про українську мову, як некультурну й нерозвинену, Михайло Петрович пробував також довести їм педагогічну недоцільність вживання цієї мови в школі. І тут він був звичайно правий більше, ніж у чому іншому. „Галицька мова!“ Цей термін, цілком слушно прищепившись серед станичного суспільства, ототожнюваний із поняттям українська мова, був тим страшним опудалом, жаяхатися якого мали рацію принципіві кубанські патріоти. Подумайте, галицька мова в кубанській школі! Михайло Петрович вважав за обов'язок педагога довести до відому батьків і про небезпеку застосування в школі галицької мови, яку завзяті українізатори намагаються піднести під менше небезпечною вивіскою — української. Минали дні, а неспокій у Гепаловій душі не зменшувався. Була якась непевність у тому, що його одностуді зуміють довести недоцільність українізації школи з таким самим успіхом, як це міг зробити він сам. Станичани-селяни поганенько розбиралися і в культурних справах і ще менше в педагогічних мудрощах. Найпевнішим спільником у вчителя був квасний крамар Оліян Перерва, що мав не лише спритні руки, які могли на бажання клієнта, перетворити невинну рідину, що звалася квасом, на 40° — хлібне вино, а й так само спритний розум. Проте кесареве кесареві, а богове — богові. Перерва, можна сказати, належав до табору ворожого тій клясї, що її інтересам повинен служити Гепало. Отже всякі ідеї, бодай найдемократичніші, виголошені устами цієї людини, могли набуті зовсім іншого освітлення. І це, відома річ, знічувало вчителя. Треба було найти таку людину, що її клясова належність не викликала б ніяких підозрінь відносно нелояльності до радянської влади і яка б одверто й красномовно могла б райінспекторові довести на очах цілої аудиторії хибність перекладу школи на українську мову.

Не виступати ж бо справді самому Михайлові Петровичу, якого завжди могли запідозрити в особистих інтересах.

Така людина знайшлася. Це був хлібороб-козак незаможник, на прізвище Тимошенко.

Напередодні зборів Михайло Петрович сидів під хатою, обдумуючи становище, що утворилося.

— Михайлові Петровичеві доброго здоров'я! — вчув він твердий басистий голос із вулиці.

Підвів голову:

— Тимошенко? Здрастуйте!

Зрадів, як рідному батькові.

— Це ж ви хату собі купили?

— Ага...

— Діло добре... А я все збираюся хлопця записати, та врем'я не маю за роботою.

— Записати не довго, — якось сумно заговорив учитель — тільки вчитимемо по-українськи, чи краще мовити по-галицьки.

Козак отетерів. Він, наслухавшись всяких страхітливих чуток про українську, власне — галицьку мову, що була притчею во язицех „культурного“ станичного громадянства, нарочито прострочив рік, щоб діждатися бодай уже російської школи, а тут тобі маєш!

— Та що ж це за нещастя на нашу голову! — обурено забасив його голос.

Гепало поінформував його про становище з школою й присогласив обов'язково бути завтра на зборах. Тимошенко кудись дуже поспішав і не міг як слід засвоїти тез Михайла Петровича, за якими повинно було відкинути українську школу. Проте вчитель був певен, що цей не дурний чолов'яга, людина собі на умі, знатиме, що сказати. Вчитель його чув не раз на громадських зборах і дивувався глибині, простоті й ясності його думок і не абияким здібностям промовця. Не раз траплялося, що перед ним пасували товариші, заїжджі до станиці з округи.

— На мою думку, закінчив свою розмову з козаком Михайло Петрович, — краще вже вчити дітей по-кубанському, ніж по-українському, ми ж не турки якінебудь.

Він, звичайно, висував „кубанську мову“, як стратегічний маневр, бо розумів, що цей міг такий же далекий від дійсності, як Ліга Націй від бажання здійснити загальне роззброєння.

* * *

20 серпня на батьківські збори хлібороби сходилися з тою поспішністю, яка завжди буває, коли людина керується гаслом: діло не вовк — у ліс не втече. Словом батьки сходилися поволі.

Михайло Петрович старанно підготовлював своїх однодумців виступити суцільним міцним фронтом. Але той, на кого найбільше він покладав надії, тобто Тимошенко, все не з'являвся. Ті, що зібралися, байдуже тинялися навколо нової школи (бо вона в середині ще не просохла й збори відбувалися просто на дворі) й нетерпляче чекали на приїзд інспектора. Нарешті широкою вулицею знявся стовп куряви і скоро легенькі дроги зупинилися проти школи. То прибув Бурсак. Гепало з тривогою подумав, що Тимошенко зовсім не прийде, й відчував у лавах організованого ним фронту прогалину, яку ніким і нічим не замінити.

А інспектор квапився, довелося розпочати збори. До президії обрали Михайла Петровича й станрадівського службовця. Гепало відкрив збори короткою прогмовою промовою, а серце йому стукотіло так сильно, як дівчині, що підходить до останніх пелюсток, обриваючи квітку: „Любить не любить“... Нарешті до юрби, що зібралася, засапавшись наближався Тимошенко. Вся його постать була просякнута упертим переконанням не здаватися, воювати до переможного кінця. Учителеві трохи відлягло від серця. Що правда, він таки шкодував, що Тимошенко запізнився й йому не пощастило як слід підготувити козака до виступу. Та дарма, передчуття йому підказувало, що цей маху не дасть.

На порядку денному стояло питання „національна політика й українізація шкіл на Кубані“.

Слово взяв райінспектор Бурсак. Почав він, як кажуть, від царя Гороха із знаменитого валуєвського „не было, нет и не может быть“, перейшов на національну політику компартії й закінчив свою промову днем останнього свого приїзду в станицю Протоцьку, конкретно кажучи, потребою й доцільністю українізації школи № 2. Говорив він просто, хоч і надхненно, барвисто пересипаючи свою промову селянськими приповідками й дотепами, і, очевидно, був певнен, що виголошені ним думки заперечувати не то що ніхто не зуміє, а навіть просто не зважиться. Та не так воно сталося. Не встигло пролунати останнє інспекторове слово, як збори, мов ізмовившись, в один голос закричали:

- Не треба нам української школи!
- Не дамо портить дітей галиційським язиком!
- Доволі, що ми неосвічені, а то ще й діти!..
- Руську нам школу давайте!

Бурсак сторопів. Михайло Петрович співчутливо глянув на інспектора, а в самого, коли одверто вам сказати, на серці канарки співали. А втім треба було конкретно. Підвівши голову, Гепало стишив розхвильовані збори й запропонував говорити поодиночі. По цьому над натовпом виросло із десятків піднятих рук, між якими настирливо випиналася вперед і вгору жилава корчувата, в порваному на лікті рукаві, правиця козака Тимошенка. Михайло Петрович записав прізвища тих, що хотіли промовляти, одвівши на самісінький кінець Тимошенка.

Почали говорити батьки. Промови їхні були дуже короткі, але збігалися на одному, що галицька (чи, як її називає інспектор, українська) мова для їх, кубанців, чужа, що діти її не розуміють, що, пройшовши українську школу, вони зостануться неуками, що вчителі, освічені люди, й то проти неї (при цьому, звичайно, ім'я Михайла Петровича дипломатично замовчувалося). Гепало сидів, як на сковороді. Говорилося взагалі, а нічого конкретного, до того ж він боявся, що хтонебудь ляпне якусь дурницю, що сам себе висіче. Хоч цього й не трапилося, але вчителів не стало легше. Передостаннім говорив квасник Перерва, він так закінчив свою промову:

— Не нада нам мужицької мови, на которой говорять одні пастихи, да необразовані хахли.

Ні, це все було не те, на що чекав Михайло Петрович.

Нарешті черга дійшла до Тимошенка. Він давно вже стояв, нетерпляче переступаючи з ноги на ногу й кидав окремі репліки, а тепер, діставши слово, ще не розтуливши рота, всією своєю поставою, руками, посмішкою утворював такий настрій у присутніх, що

всі мимохіть затаїли подих, чекаючи на його слова. О, він умів говорити ущипливо, з перцем, гостро, не шкодуючи своїх супротивників!

Михайло Петрович мимохіть втратив байдужий вигляд безстороннього глядача й цілком перетворився на увагу. Тимошенко одійшов трошки осторонь від юрби, підсмикнув широкі штани, суворо зміряв поглядом інспектора Бурсака, ніби приціляючись на його, востаннє тернув рукою по вусах і густим басом заговорив. Голос йому був лагідний, душевний, він як теплий весняний вітер пестив слух насторожених слухачів. Проте той, хто знав козакову вдачу говорити, почував, що цей лагідний потік слів тече колючим річищем уїдливої іронії.

— Граждани! — говорив Тимошенко. — От говорив товариш інспектор... усі чули... Хороше говорив... пойнятно для дитини, не то для нас, вусатих дядьків, і ніби доладу все...

Признатись, Михайлові Петровичеві зарані стало чомусь жаль Бурсака і він від щирого серця йому співчував. Бож знав він, що за цією по суті іронією криється ще більша, ще уїдливіша мужицька глузливість, яка не знає компромісів через свою упертість. Бурсак стояв, відчуваючи в ногах жар і криво посміхався.

— А от я вас питаю, я вас питаю, товаришу інспекторе... доки ви з нас робитимете перевертнів? Га? Доки?

Він кресонув очима й виждав. Збори, як одна голова, обернулися до Тимошенка. „Зараз прижме“ — подумав Гепало, „зараз“.

— Доки ви нам крутитимете наші язики, як поганий хазяїн волові хвоста. Доки? То вчимось по-руському, тепер по-якомусь українському... по-галицькому... а коли ж по-нашому? По-нашому коли? К приміру скажу... Я десять літ пробув у салдаччині (через війну). Десять літ... Ви знаєте, за цей строк ізношуються три салдатські котьолки? Це не малий строк! І коли б мені оці десять літ не ламали язика, а вчили, як слід, то я вже досі б прохфесором був, а не хліборобом, — о...

На обличчях присутніх відбивалася напруженість думки й зачудування. Михайло Петрович останні слова промовця зрозумів, як обход у тил супротивника, щоб ударити раптом з усіх боків, а інспектор, не розуміючи промовця зовсім, не втримався, щоб не спитати:

— Як же вам ламали язика?

— Як? Як ламали? — розгарячено відповідав Тимошенко. Чужою мовою нас учили — руською...

Бурсак і Гепало переглянулись, не розуміючи один одного.

— А якби вчили мене по-нашому, по-простому, то я, кажу, вже б десять ніверситетів пройшов. А так я від одного берега одірвався, а до другого не пристав... А товкмачили мені ж цілих десять літ! Ну, то в солдатах так було. А тепер про школи. Колись учили по-руському, перекручували нас, а тепер іще вигадали українську мову чи галицьку — я знаю? Ну й знову перевертнів роблять. Та зроду ми, кубанці, такої мови не чули. На Україні я не був, може, воно там і підходить, а в нас... Ні, товаришу інспекторе, давайте вже пожаліємо хоч дітей, будемо вчити їх по-нашому, по-простому, по-мужицькому, по-козацькому... А калічити, як калічили нас.... це звиніть... Ну, а коли вже на те пішло, що по-своєму ми не можемо, то хай краще буде по-руському, бо так хоч учитель уміє... От моє слово.

Промовець в-останнє різко махнув правицею й сховався в натовпі. Збори різноголосо загули, а дехто навіть стиха ляпнув у долоні. Було видно, що Тимошенкові слова збудили багато думок. Гепало міркував над козаковою промовою і хоч вона не була збудована в такому сенсі, як він хотів, проте, ясно одно, що промовець на прикладі довів недоцільність навчання чужою мовою, в данім разі російською, але ясно, що це стосується в однаковій мірі й української.

На промови батьків відповідав Бурсак. Розбивши без особливого труда хибні думки про некультурність і нерозвиненість української мови, про ілюзорність вигаданої галицької, ще раз з'ясувавши педагогічну доцільність навчання дітей їхньою рідною мовою, Бурсак наприкінці спинився спеціально на Тимошенковій промові. На прощуд він сам визнав перед присутніми, що козакові думки дуже глибокі і їх не можна не визнати за слушні.

— Тільки от жаль—звернувся інспектор до Тимошенка, ви і проти російської і, як це не дивно, проти української мови. Якою ж мовою ви хотіли б учити своїх дітей?

— Якою? — пробасив із гурту Тимошенко,—точнісінько такою, як говорите ви. От якою!... Тільки не українською — зробив він наголос на останньому слові.

Михайло Петрович з острахом спостерігав, як Бурсак розбиває своїх супротивників, а коли вчув останні Тимошенкові слова, він остаточно втратив здатність володіти собою й, сердито стукнувши олівцем по столі, проронив: „яке глупство!“.

Інспектор щиро зайшовся сміхом. Заспокоївшись, він сказав:

— Я ж говорив по-українському, ну да...

Тимошенкові обличчя раптом виросло вгору і так застигло. Він прусунувся наперед і став як остовпівий.

— По-українському? То це саме й є українська мова?

— Українська... чи хохлацька, чи кубанська, як хочете... суть не в назві, а самій мові.

— Та що ж нам турчали? Граждани...—і він ніяково й безпорадно розвів руками, як підсудний, що необачно пробалакався, викривши свій власний злочин. Басистий голос йому раптом якось пом'якшав і він стояв, не знаючи, куди себе подіти, тільки зиркав то на Бурсака, то на Гепала. Врешті він не витримав і залився гучним реготом:

— Оце так добалакався, хай йому грець!.. Га-га-га... га-га-га... Так значить воно й виходить по-українському?—перепитував він Бурсака і знову залився сміхом.

Збори ухвально загомоніли і ті, що раніше виступали проти, ніяково казали: „Скажи, яка сторія“. „А ми думали“....

Бурсак же довго глумачив присутнім термін „український“, а на останці додав:—Бачу, що наші думки збігаються. Жаль тільки, що в нас є ще багато станичан, які слухають усяких вигадок про українську мову тих, яким їдацькі норми й власні хати є дорожчі від загальнокультурної справи.

Заперечень не було, бо тонкий натяк, свідомо чи несвідомо, був сказаний дуже до речі.

Батьки ще довго не розходилися. А коли поїхав Бурсак, Тимошенко підійшов до Гепала й щиро із співчуттям промовив:

— І треба було вам, Михайле Петровичу, зачіпатися з отією хатою?

Учитель не відповів ні слова. Він лише скося глянув на козака, а в очах йому світилася зненависть і злоба за зраду, якої ніколи не прощають.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

ГОСТІ У ПАНА ЛЮДВІГА

ГЛАВА ІЗ ПОЕМИ *)

Їдуть, їдуть панове...
Міцкевич

Пан Людвіг нині в доброму гуморі:
Подагра заспокоїлась; на дворі
Співає травень; зайчик на стіні
Трепече сонячно. Мов на коні,
Сидить пан Людвіг на стільці своєму.
Стілець бо, бачте, зроблено старому
Такий, яких ні в кого не було:
Він за сидіння дороге сідло
Турецьке має — ще од діда спадок.
Вояки - Пшемисловського нащадок
І сам життя не марно перейшов.
Не раз його непогамовна кров
На вчинки дивно - смілі покликала,
Сама кипіла — і других доймала.
Мов гість із давніх, із гучних часів,
Життя своє венгерським він кропив
Та втіхами. Зазнав він і двобоїв,
І різні фіглі молодечі строїв,
Що аж тепер, лише на згад про їх,
З - під уса прискає нестримний сміх.
Які бували пишні полювання!
Які пригоди! В жадному романі
Не вичитає молодий читач.
Шкода! Тепер отак сиди, як бач,
Та згадуй дні веселі і зальотні,
Та люлька сси... (Люльок чи не з півсотні
Розвішено в старого на стіні:
І прості, і химерні та чудні,
І куці й довгі — ціла збираниця
За довгий вік. Молодші подивиться
Зумисне ходять: то наука їм).

*) Од автора. Дія поеми моєї відбувається на Правобережній Україні за кріпацтва. Тло її чи навіть тема (не сюжет) — дві сили: польське панство з його зовнішнім блиском і внутрішньою порожнечою, з красивими жестами та словами і тупою жорстокістю до підлеглих — з одного боку; селянство з його своєрідною культурою, зі споминами про гайдамачину і мріями про волю, з сильними, у стражданнях вирослими характерами — з другого.

Ця - от глава, що подаю, малює саме низку портретів з - між панства. Автор хотів би думати, що не розминувся в тих портретах з історичною правдою і типовістю. М. Р.

Та над усе — і над музики грім,
Над шум вина, над герці молодечі
Пан Людвіг дві злюбив у світі речі:
Жінок і коні.

Ах, оті жінки,
Спокусниці солодкі! Цвіт руки
Лілейної — повабні перса повні —
І очі соромливі та гріховні!..
А голоси! Ніщо не надить так,
Як щебетання їхне!

Певний знак,
Що перемога близько — то тремтіння
В звичайній мові. (Тільки треба вміння
Хвилину ту належно ухопить.
Любити — ге! Любити треба вміть!
На все є спосіб. Знав те ще Овідій,
Тому і вмів і Левкоюй, і Лідій
Ловити, як рибалка пліточки).
У теї голос чистий та дзвінкий
Дзвенить мов скло — а раниць наче криця.
Та вміє з почуваннями таїться
І мову стеле рівно, як едвоб...
Але яким цілунком опекла б
Одважного вона доби нічної!
А в теї мова тихою рікою
Плюскоче й рине... Так би в ту глибіню
І кинувся!..

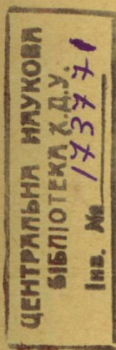
Багато сотворинь,
Що сам їх бог на втіху нам призначив,
Пан Людвіг пестив, а ще більше бачив:
Усіх на світі, майте, не обнять!
От пані докторова — пригадять,
І то мороз пройде по всьому тілі!
Що правда, незабаром по весіллі
Нещасному (той лікар полковий
Був хоч учений, а не з як смішний,
Лише до жартів зовсім не охочий),
Вона втопилась там посеред ночі,
Де в воду сокір віти похилив.
Ах, як підступно сокір шелестів
У місячному млоному промінні!
Тоді плескали люди, що Яніні
(Так докторову звано) довелось
Зазнати мук — що муж почув про щось —
А був ревнивий... З тих усіх історій
Пан Людвіг мало не зробився хворий.

Знов інша, панна Стася. Та сама
Не мучилася, — а звела з ума
Того, хто звик іти до перемоги,
Не знавши вину посеред дороги.
Такий за серце був узяв одчай,
Що хоч стріляйся — чи її стріляй!
Проте... Здається, в тиші гробовій ми
Такі б згадати мусіли обійми,

І приторк ніг, гарячий та живий,
 І уст медових огняний напій!
 Які слова невинно - безсоромні
 Вона шептала в ніжності утомній,
 Вишукуючи пестоців нових!
 І все те, все укрит сипучий сніг,
 Усе те зникло, наче слід на морі!

Пан Людвіг нині в доброму гуморі,
 І згадують йому не боляче.
 Постарівся, — але й тепер іще
 Чимало в нього гарних покоївок.
 Увечері, зібравшись на спочивок,
 Він Кутернозі тільки знак подасть,
 А той уже в дівочий pokій шасть,
 Неначе вовк, — і мчить йому овечку.

Од панського будинку недалеко
 Велика стайня. Що за коні там!
 Сусіднім тільки маряться панам
 Такі вві сні! Той кінь, що Магомета
 Носив колись (це тема для поета,
 І пан Тибурцій, мандрівний дивак,
 Вже гриз її у віршах сяк і так), —
 То кінь отой їх древо родословне
 Розпочина. По плем'я чистокровне
 Пан Людвіг до Аравії колись
 У мандри їздив. Ріжні поплелись
 Легенди з того, — і в однім романі
 Малюються південні ночі тмяні,
 І місяць золотий, і бедуїн,
 Що серед пісків проплива один,
 Гойдаючися, мов на хвилях човен.
 Роман той жестів таємничих повен,
 І хитрих змов, і поглядів німих,
 І сутичок кривавих, і утіх
 Гарячого південного заласся.
 А над усім там постать піднеслася
 Того, хто на турецькому сидлі
 Сидить тепер у себе при столі
 І люльку палить. У чужому краї
 Зучив він і порядки, і звичаї,
 Еміра титул сам собі створив, —
 А вивіз відти кілька жеребців,
 Та кілька маток славного коліна,
 Та згадку про старого бедуїна,
 Що жінку мав молодшу за дочку.
 Запону одхиляючи тонку
 В своїм шатрі, вона його стрічала, —
 І тепла ніч їх чаром чарувала,
 І зорі колихалися п'яні
 В оксамитово - чорній вишині.
 Є може трохи й вигадок в романі,
 На те роман!..

Тимчасом у ридвані
 Під'їхав хтось до ганку. Ну, пора
 Стрічать гостей! І досі не вмира
 У Пшемисловського дідівський звичай:
 Хоч раз на рік, а вже конечне скличе
 Сусідів він і родичів своїх
 На перегони. То для молодих
 І свято, і розривка, і наука.
 Летять вони, неначе стріли з лука,
 На вірних, виїжджених скакунах,—
 І старшим юність устає в очах,
 І лица в дам то бліднуть, то палають,
 А ніжні пальці віяло стискають,
 Як милу руку... Звичаєм таким
 Пан Людвіг славен у повіті всім,—
 Та що повіт! Його по цілім краї
 Усякий шляхтич уродзоний знає!
 Тибурцій у поемі це списав
 І з Олімпійським ігрищем зрівняв
 Змагання ті, шкода лише, що рими
 (Бува таки йому морока з ними!)
 Не завжди мчать, як огирі буйні,
 Бувають схожі іноді вони
 На шкап отих, що в топчаку кульгають:
 Немов біжать—а з місця не рушають.

Як тих гусей шумливі табуни
 На провесні чи пізно в -осени
 Злітаються на ставу тихе лоно,
 І каламутять голубінь затону,
 І плещуть крилами, і гомонять,—
 Так у подвір'ї повози шумлять,
 З'їжджаючися на веселе свято.
 Тут панночок на виданні багато,—
 Ті з титулом і з посагом тамті,—
 Є й старші панії, які в житті
 Зросли шумливим, прянощами повнім
 Солодкими....

Он в одязі шиковнім
 Пан Леонард—веселий молодик.
 Він дотепами тішить панство звик,
 А ввічливий, немов картинка в книзі.
 Що правда... він сьогодні... по мармизі
 Карпа старого... Ну,—нехай же хам
 Шанується! Він, бачте, винен сам:
 Зовсім Гнідому не підтяг попруги!
 І це вже—тільки здумати!—удруге!..

Он паң Карпович—з диваків дивак.
 Віддавна в філософії мастак,
 Він метафізику зове: химера,
 А над усе почитує Вольтера
 Та Дідеро. А хто з його селян
 У забобони вірить,—того пан
 Карпович каже різками провчити:

На вільнодумство спосіб знаменитий
Підданих і підлеглих наvertать!
Пан Людвіг ізлюбив розповідать
При келесі, у приятельськiм колі,
Як той Карпович, завжди вірний ролі
Вигадника, колись то захотів,
Щоб бусол на стовпі у нього жив.
Ну, то стовпа у землю закопали
І колесо велике приладнали,—
Звивай, лелеко, хоч яке кубло!
А птах собі прями́сінько в село,
Не відаючи панової волі,
Та й помостився, дурень, на стодолі!
Розгнівався Карпович: до сто-мать,
Це просто бунт! Піймать і прив'язать
До колеса нахабного зухвальця!
І гайдуки, що навіть руху пальця
Їм вистачить, щоб зрозуміть наказ,
Грузьке болото оточили враз,
Де похожав бунтар червононогий,
Ніякої не чуючи тривоги,
І на жаби статечно полював.
Уже забулось, хто його впіймав
Із гайдуків, і що ужив за спосіб.
Одно відоме: довго довелося б
Їм мучитись, коли б не той митець.
До пана спершу прилетів гонець,
А там і бранця привезли, бідаху,
Що тріпотався од дурного страху,—
Та й прив'язали мотузом міцним
До колёса. Чи довго жив на нім
І чим кінчилась ціла та пригода,
Ніхто чомусь не пам'ята,— а шкода,
Бо можна б різні висновки зробити.
Он її опускає і мовчить
Карповичева жінка. Кажуть люди,
Що ці, повиті нині в чорне, груди
Не тільки з молитовних почуттів
Давніше хвилювали; що хотів
Карпович отруїтись через неї,
А врешті з філософії своєї
Зазичив благодатний супокій...
А що весна давно минула їй,
То байдуже, коли вона плебана
Обожує, та льокая Степана.

Он їхня доня — так собі, дівча...
Та як погляне часом з-за плеча,
То навіть Густав, красень гордовитий,
Радий би був той погляд ближче стріти.

Пізнiш за iнше панство прибула
Стара Мединська. Давні то діла,
Коли вона цвіла і чарувала!
Як вихор злотоіскрявий, промчала
І зникла молодість. Услід по ній

Сплило й багатство. Лиш одно старій
Зосталося,— Мар'ян, синок єдиний:
Широкі плечі, погляд соколиний
Та смілий, із-за правого плеча,
Широкий помах довгого бича.
Кохаючися в конях і в пригодах,
Останній він оддав би радо подих
За гордий жест, за вчинок, що в усіх
Посіяти б довічній подив міг.
Химерна того не судила доля,—
А мріє він про давню вольну волю,
Що блискала, як горобина ніч,—
І Запорозьку відродити Січ
(Хоча і польський з нього патріота)
Одважні плани укладає потай.
Тимчасом — ярмарків постійний гість
І панських учт — він небагато їсть,
Багато п'є: шляхетське діло — пити,
А їсти — хлопське...

От і знаменитий
Пан Замітальський уїжджає в двір.
Таке про нього часом, хоч не вір,
Оповідують дідиці сусідні.
Він витівки та жарти своєрідні
Од давнього магнатства перейняв.
Та щоб читач усього не дознав
Із пісні першої,— на цім урву я.

На конях блискає, сіяє збруя,
Лящать бичі, і гроно юнаків
Могучих оглядає скакунів,
Що слави мають нині добувати.
А крізь вікно, мов крізь тюремні ґрати,
Двірські дівчата дивляться. Одна
З-між їх — вродлива, тиха і смутна —
Одно зітха, мов злякана дитина.
Новенька це. Зовуть її Марина.

М. КОЗОРІС

ЧОРНОГОРА ГОВОРИТЬ *)

(ПРОДОВЖЕННЯ)

КЕРОН

Микола сидів гордо за столом, а біля його юрба гуцулів. Дехто був уже не зовсім тверезий і давав волю мові, що хоче. Ішла суперечка... Газди марикували собі, що дві банки на пилу замало, що три банки конче треба б заплатити.

— Молодий ти керон, Мико, та й Дзіндзіль до тебе з ошуканством іде, — говорив підстаркуватий гуцул в полинялому петеху з лицем мов драниця.

Але Микола дивився на його згори й радив йому не найматися, коли йому мало.

А той витягав раз-по-раз люльку з рота й тримав у лівій руці так, що кінець цибуха дотикав з лівого боку носа, і зашкіривши правий кут уст догори, чвиркав через зуби слиною далеко на замішену болотом підлогу і повторяв: — А я міркую, що таки мало...

Біля Миколи сидів Іван, що був поки за секретаря у Миколи і кривими, ламаними буквами записував прізвища і суму авансу.

— Пиши, йва: Микола Палійчук і Петро Петрійчук одна пила, форшус двадцять банок.

Витягав з дзьобні пригорщу паперових грошей, викладав поодно окремо на столі і рахував: одна, дві... Знову починав від одного і знову рахував, поки дійшов до двадцяти. Потім Іван брав у руки гроші, перераховував вдруге, а з Іванових рук переходили гроші вже до тих, що наймалися, а ці слинили пальці й рахували втретє, що аж після третього разу гроші переходили до людських дзьобень чи чересів.

Потім підступала друга пара і починалася така сама історія.

— Та дай тобі, боже, щастя, Мико, у цьому антаресі, та щоб ти файно сквитувався з людьми та й Дзіндзілем, та аби ти не тягав нас по судах, ні тебе люди.

Бо як ти пустився в такий великий гешефт, то ти маєш вистояти до кінця, бо токма то така справа, як камінь. Хоча зубами гризи, але витримай...

А як у тебе, май, щаслива рука, то й сам заробиш кілька банок і людям буде вигода, та ще й на тот рік підуть за тобою люди як бжолі за маткою.

Молодий ти ще газда, але щастя лізе тобі в руки.

Так приговорювали ті, що брали завдатки.

А Микола хмурих кудлаті рижоваті брови і діловито рахував банки.

*) Почат. див. „Черв. Шл.“ № 4. — 1929 р.

І хоч назовні він виглядав спокійний і гордий, в дійсності щось там в голові вічно не давало спокою.

Він чув себе безпорадним. Він бере на свою голову п'ятдесят чоловіка на три місяці, їм треба виплачувати гроші, видавати харчі, треба все це записувати, а він неписьменний, тільки нумера знає.

Та ще й Мочерняк відмовився йти до його, бо був сердитий на Миколу за те, що перебив йому справу.

— Хто знає? ...торочила думка.

Але через хвилину він проганяв від себе ці думки, розгладжував рукою вуса, що лізли в рот, підпирав обіруч голову і дивився на Іванову грубу чорну руку, як вона, зіцпивши в пальцях пишку¹⁾, міцно витискала на папері нерівні букви.

Народу в коршмі робилося щораз більше. Люди зачували про бутин, сходили з горбів і чекали своєї черги.

Вся ця робота проходила помалу, серед хмари диму і галайкотіння.

А як Микола скінчив давати завдатки, і як дзьобня у його спласла, тоді він встав за столом і гукнув так, що аж шибки задрожали:

— Газди, а тепер маю вам щось вповісти.

Всі голови повернулись до його...

— Ви, газдики, взяли від мене форшуси. Але аби ви знали, що я, май, підписався у гадуката в Косові, що я гафтую своїм маєтком за ці гроші та ще й на штраф, ніби на таке обшкодування, підписався. Тому прошу вас дуже файно, аби ви брали собі це на саму, та й аби ви чесно відробили свою токму, бо як котрий щось змикитить, то пам'ятайте собі, що бог високо, а суд далеко, а бартка у мене в руках, май, годна.

А більше не маю вам що казати, бо ви не діти.

А потім приступив до Миколи Петро Петренчук з бляшаною кватиркою в руках, підморгував хитро бровами і говорив:

— Та абисмо, Мико, були та були та аби в щысливий чыс...

Передав кватирку Миколі, а він вихилив її за одним махом...

НАМОВЛЯЄ

Митро сидів на лаві, говорив голосно, розмахував руками, бо хотів переконати Параску.

— Та ти, Пара, лише послухай мене, а не меш жалувати. Та ніби хто таке бачив? Зроду-віку не чув ніхто такого казусу. Рахується газда, а й щызник його в хаті не вдержить. Гинцує тобою як чистий кальвін, сам по чужій чельиди лазить, а ти тут як палець.

А тепер ще зайшов собі в антареси з Дзіндзілем, бере бутин у Дземброни на цілу зиму, а ти, сарако, що тут сама меш діяти? І коло маржинки і сінця привезти, та ти, май, тут пропадеш.

Та дивись, яка ти стала. Або ти газдиня, або ти маєш свою чельдинську правду? Та плюнь ти на такого газду.

Підморгував до неї підлесно.

— Митре, та дайте мені спокій, та й не мелить пусто-дурно. Я маю вже одного газду, та й той мені вже в печінках. Мені вже другого не гія.

— Ов, ов, Пара... Який мені газда... Такий тобі з него хосен, як з тогідного снігу, або як мені з моєї Явдохи. Я хоч свою Явдоху

¹⁾ Олівець

виперу, як мені вже надоїсть, а ти що? Нічо... Він тебе пере скільки завгодно. Та ти йому скажи, аби його шляк трафив, але не відразу, а так май потроха, на рати¹⁾, та й пошукай собі другого.

Знаєш, жінка того жибівського, май, мудріша була від тебе. Оце фіглява²⁾ була жінка. Як твій Микола ще легінем був, моя Явдоху була знюхалась з жибівським і він забрав її до себе. А його жінка бесаги на плечі й до мене.

Гадаєш, що зле було їй? Жили ми півтора года як вінчані. Не було ні їй, ні мені кривди.

А потім, як жибівський мою Явдоху добре виправ, що груди попухли їй як боришники,³⁾ вона знову вернула до мене.

А твій Микола, то така сама холера як той жибівський. Оба однакові.

— Я вам, Митре, раз казала: дайте мені спокій.

— Ей, коли ти дурна. Як твій водиться з другими, як ганяє за чужою, як огер, то ти ходи до мене. Мені байдуже, аби була чельдина в хаті. Чи вона моя, чи чужа — байка, кожне з нас свого потребує.

Йшов до неї, брав лівою рукою за руку, а правою гладив попід бороду. — Ну, що Пара?... Ну?...

— Йдіть собі до щизника, а то бігме шпурну горшком у голову.

Крикнула сердита, а очі заблищали блискавками.

— Ов, яка ти гостра... Не знав вере ти будеш такою, як Микола приведе тобі Явдоху до хати? Казала мені вчора, що піде до Миколи. А я таки навмисне буду прати, аби пішла. Бо я твому бугаєві не хочу в своїй хаті яловиці тримати. Кому хосен, тому нехай буде й клопіт.

— Що, вона сюди, до мене?... Кричала мов з переляку Параска.

— Ні, Митре, тут нас дві не буде. Я мушу тут бути, бо я гздиня... Як мене не стане, тоді нехай саму лісову ерену привадить, але скоріше ні.

— Ну, ну, побачимо. А я тобі раджу, немого, поміняймося, та де нам добре, не пожалуєш.

— Ну?...

Хотів її обняти.

— Митре, не сердьте мене. Я маю газду... Який є, такий є, але він мій газда, та такий солодкий та любий, що хай би вас всіх холера забрала, такі ви всі годні.

— То таки ні, не хочеш?...

— Казала вам, що ні...

— Значить ні? — питав сердито і лице розпалювалось, як залізо в огні.

— Та йдіть ви до дїтька, а то бігме кину чим.

— Мой, Пара, не будь така гонорна. Що ти мені за така велика пані?... Хоча б ти такої порядної не вдавала. Знаємо ми, знаємо. Люди не сліпі, і не глухі. То з Владзем ти можеш товктись, як ті котюги в тічню, а я ніби що, не газда?... Тривай, ще меш мене просити, щоб пустив тебе в хату, але здохнеш, будеш бачити. Тобі панське засмакувало?...

Параска вовчицею кинулась в кут, вхопила сокиру в руку й пустилася до Митра.

¹⁾ Частково.

²⁾ Збиточна.

³⁾ Хліб з картоплі й кукурудзяної муки.

— А тобі, льирво паськудна, зась від мене. Тобі що до того?... Що, може, маю йти до тебе по паспорт? І, ти фльондра, не газда, бо якби ти був газдою, то не впускав би бугаїв до своєї жінки. Забирайся з хати, а то голову розчерепаню.

— Ну, ну, — грозив кулаком, — шлях тебе трафить, — і сердито затріснув за собою дверіми.

Пройшов вже шмат плаю. Був червоний, як вогонь, а зуби сікли, як у голодного вовка...

А потім обертався, махав затисненим кулаком і бурмотів сердито:

— Тривай, тривай, Пара. Попам'ятаеш ти мене та й твій панич... Гадаєш, боюся його? А ні за макове зерно... Я тобі покажу, хто фльондра, чи ти, чи я...

— А ніби, що я маю не пускати чужих бугаїв?... Мито маю їм поставити, чи що?... Це таке добро, що не виходжується та й не псується й сокотити його не буду.

— Що, може на шильдваху¹⁾ буду стояти?

— Настоявся при воську перед єдноралами, а перед чельдинською запаскою таки не буду ходити, аби ви й всі виздыхали...

— Тривай, тривай, потьмуєш...

БУТИН

Як сніг уквив гори, то так як коли б товченим цукром висипав. Безліч блискучих зірок щипають за очі, як діти дрібними пучками. Так чисто, так біло, як коли б гуцулія щолиш на світ народилася, як коли б на ній не було ні одної плямки, ні сліду нужди. Стоїть собі така замріяна, задивилася гостроверхими смерековими чубами у безкрає небесне плесо, на якому блідий кружок місяця перега- няється з біленькими як павутиння хмарками.

Це так, як знизу дивишся.

А в верхах холоди скували відвічні ліси, повиганяли вовків і оленів на низ, замурували всі плаї.

Там вгорі твердий сон — смерть, навіть пташка гилькою не колихне.

Тільки як з Чорногори злетить дика фуга, як вдарить холодною рукою в чорну стіну вікового бору, як сколихне столітніми смереками й буками, тоді там вгорі робиться такий шум, такий рев, як коли б скажені великани рвали зубами землю, а вона реве в страшних муках і б'є судорожно руками й ногами наосліп.

Тоді звідти, з гори, сипляться гори, білого пуху й засипають все білиною, аж очі сліпнуть. А як підійти близько до лісу, зараз видно, що смереки щось чують, чогось догадуються. Бо літом стояли такі горді, такі високі, як коли б вони були найбагатіші газдині на всю гуцулію, як коли б були їхні всі полонини й вся маржина.

Задирай добре голову вверх, поки поглянеш їм у вічі, поки побачиш той чубок, що хмари розчісує.

Тепер не те... Тепер вони почорніли й похилилися так, як тота стара Лимбавка, що то сама проживає в старій розваленій халабуді та живе тими кокуцями,²⁾ що за ті отченаші їй люди дають. Акурат так похилились, акурат так згорбилися, як вона, коли з лісу несе оберемок сухої лежанини і носом дістає до свого черева.

¹⁾ На варті.

²⁾ Малі хліби, що дають старцям.

Великий тягар впав на смереки, великий туск... Чують біду, близьку біду. Тому так фої донизу опустили без руху, тому так згорбилися.

Вони як раз як ті старі газдині, що чують смерть за плечима і лагодять собі лудину ¹⁾, аби було в чому лягти в останній раз на лаву, так само вони лагодяться і всі понадягали на себе білі пухнаті плахти, спустили їх від самої голови донизу по плечах. Стоять як вішалники в смертній сорочці з опущеною головою, з завмерлим життям на остовпілих очах.

Так, — вони вже знають. Їм передали дрожачим шепотом ті сестри, що ген-ген високо, що на милі дивляться далеко.

Вони побачили чорну валку на сніжній царинці, як вона тихо-тихо підкрадається до лісу.

Газди йшли з бесагами ²⁾, з пилами, з топорами, за ними сані навантажені всячиною.

Така невелика купка, здається, тільки копнути й розсиплеться як муравлі. Вона йшла так спокійно, так певно, як коли б їй треба мати справу з соломою, а не з цими велетнями.

А як підійшли до лісу, розсипались, пропали поміж жерепником, поміж дрібними гаджугами, і в лісі стало тихо. Запанувало якесь страшне напруження, якесь передсмертне доживання, і все немов заперло в собі віддих перед тим страшним махом, що мав сколихнути заморожену лісову тишу і понести стогін широко по верховині...

І раптом: тук.. тук.. тук.. тук..

Чуби смerek задрожали судорожно...

Шар... шар... шар... шар...

Як коли б хто серце різав.

Гуцули закушували зуби, спльовували з досади.

— Ну й твердь.. Замерзло, чи верє пила тупа?..

Шар... шар... шар... тук... тук...

І раптом тріск, короткий, страшний, як коли б одним ударом хто всі кості на мак торащив.

Гу-у-у-п.... Аж земля задрожала.

І велика чорна маса, з безпомічно розкиненими гіляками лежала на непорочно білому снігу, поплямленому слідами постолів.

Підходили гуцули, оглядали як зарізаного кабана, а потім клали пилу на саму шию, і шар... шар... відлетіла патлата голова, тільки грубий кадовб зарився до половини в снігу.

Це перший труп. А за ним пішло і пішло...

Аж гори дрожали.

А Чорногора з запіненим ротом дивилася на цю скажену роботу і як божевільна реготалася і скреготала заспаному Попові над вухом:

— Чуєш?.. Чуєш?.. Що за музика... Шар... шар... тук... тук...

Ха, ха, ха...

Ти бачиш?.. Прийшли, припали, нищать...

А там село, дивись, а там двір, а там коршма, а там баронова вілла, а там попівство, бачиш?...

А вони собі село тук... тук... шар... шар... і падуть хати... летять царинки, полонини, пропадає разом з нами Гуцулія, а вони, гуцули, тут далеко в лісі теж тук... тук... — байдуже...

¹⁾ Шмаття.

²⁾ Подвійні торби через плечі.

Стара казка, вічна казка: трава землю, вівця траву, вовк вівцю... ха, ха, ха... Дивись. Кричала йому сказано, ловила за старі патли, і теліпала так, що мало голову не зірвала. А з цього знялася сніжня курява, що затопила всі гори мов в молоці.

Як ушухла сніговиця, рубачі кинулись робити колиби. Вибрали затишне місце під старими смереками, відгребали сніг аж до землі, робили руштування з грубих гіляк, вистелявали фоями землю, закидали бокові стіни грубими пластами смерекових гіляк, тільки вгорі лишали невеличкий отвір для диму, обкидували знадвору снігом, робили затулу до дверей.

Через декілька годин стояли три колиби, а в кожній на середині, обложеної камінням, горіла ватра і наповнювала колибу їдким, сирим димом.

До середини носили сіно й встелявали легво, вносили бесаги, тертіло¹⁾ та приладдя. Починалося звичайне бутинське життя, з пеклом криків, ударів сокир, скрипіння пил і тріскоту та гупання повалених дерев...

Через днів два-три з'явилися цугарі з малими корчугами, з на-силеними на шнури, або на ланцюги чуфлінками, що вдаряли один в одного і дзвеніли, як дрібні дзвіночки.

Цугарі вбивали чуфлінки в стовбурі, зв'язували по кілька разом, стягали їх вниз — до дороги й складали на великі купи.

А довкола завмерлі, почорнілі ліси дивляться, що це робиться, і ждуть своєї черги.

А Микола крутиться у цьому пеклі, махає блискучою барткою, кричить щось тим, що ген далеко на узбіччі, а гомін несе сердитий голос і стукає ним у кожний пень смереки.

Микола хмарний, сердитий. Дві пили досі не прийшли. Посилав чоловіка верхом, обіцяли, а сьогодні йому донесли цугарі, що вони найнялися вже в другий бутин.

Микола скрегоче зубами і грозить барткою. Робота йде справно, велетні раз-по-раз гупають до землі, аж ґрунь дрижить.

Цугарі увихаються, але для тих ковбків, що лежать на узбіччі, треба буде робити ризи,²⁾ щоб зігнати їх вниз.

Микола обдумує всі дрібниці, ціла навала енергії розбуджується в йому. Він ввійшов в звичайне гуцульське життя, в той рух, що знайомий йому здавна, і це дає йому охоту, та силу.

Він забув за коршму, за горілку, встає перший, лягає останній, хоче показати всім, що він справиться сам без Мочерняка.

А в вечір, він, як всі інші, лежить як поліно в колибі, так як стояв, тільки намоклі постели скинув з ніг і поставив недалеко від каміння, аби висхли за ніч.

Ватра, що палає всередині, освічує кривавими плямами людей, які лежать довкола, головами до стіни, а ногами до ватри. Дехто хропе, а більшість гомонить, регочеться. Микола розказує, як служив у війську:

— Та як мене взяли, та як пігнали до Коломиї, та як опинився я в Яблоніві, дивлюся, а з верхів, май, ні сліду. Пропали ліси, пропали у хмарах полонини, тільки якісь паршиві, облуплені ґруники то тут, то там, та такий мене туск схопив за серце, що був би скочив з воза й втікав, і втікав.

¹⁾ Вантаж.

²⁾ Жолоб з дерева.

А в Коломиї цілком загубився... Іду, підіймаю ноги, гадаю, що на грунь лізу, а ноги кудись униз, як у прірву, пац, пац по тих плитах, що у місті на тротуарах. Дьидечку мій рідний, гадаю, от тут мені кінець.

А в касарню як нас нагнали, акурат як тих молодих йирчат¹⁾ перший раз у полонину, а воно випулить дурні очі й дивиться кудись, само не знає куди й нічого не бачить.

Акурат ми такі були.

А як почали нас мундірувати, боже!... Стоїш перед фрайтром, а він тобі кидає й кидає цілу гору якихсь матерклясів та фантя, і все на мантлю,²⁾ а ти дивишся і не знаєш, що з цим робити, куди діватися. А фрайтер кричить:

— Забирай і марш!...

Беру, приношу до касарні, кинув на ліжку й здурнів. Аді,³⁾ як мені дали п'ятсот йирчат і тридцять штук маржини гнати у полонину, що це живе, й я нічо собі, пігнав, як на мотузку, і всім дав порядок, а тут мені купу дурного шмаття накидали, й я зовсім здурнів. А як вигнали на подвір'я й як той котюга фрайтер почав з нами рехцум і лінксум⁴⁾, а я кручуся, як замотиличена вівця, нічо не розумію, а фрайтер підходить і мене пац у морду.

— Ти, май, гуцуле, що?... Та ти відчини свою макітру, та не думай про Маруську, як ти з нею в колибі герштикався⁵⁾, а то морду розіб'ю...

Як причепився до мене, цілий день гинцує і гинцує, дихати не дає.

І завтра, і після завтра, нема віддиху, хоч бери та завішся.

Іду я раз до кантини⁶⁾ по ваксу й здибає мене Гредженюків Василь. Він вже другий рік служив.

— Чого ти, Мико, так подався?..— питає.

Вповідую йому про свій клопіт, а він каже:

— Ой знаю я того батяра⁷⁾. Він не одному вже печінки від'їв.

А ти гадаєш, що він хто такий? Та він з тих пістинських⁸⁾ голодранців, що в Коломиї воду носять, а він дірвався одної штерни⁹⁾ і місить хлопа, як болото. Він вже на капраля дивиться.

— А що ж мені робити? — питаю, — завіситись?...

— Та чого? Нехай його шляк трафить. Ти, май, Мико, каже він мені, затагни його в кантину та почестуй, він дурнички хоче...

Заходжу в кантину, а він крутиться там. Попросив я його, сіли за стіл, випили, добре випили.

На другий день нічо, він на муштрі ніби мене не бачить, не хвалить і не ганьбить.

А в вечер ми знову в кантину.

Такий мені туск, що сказати не можу. Хіба як нап'юся в вечер в кантині, а потім ляжу, засну, тоді все забуду.

Пишу я додому до дьиді: пришліть грошей, дуже сердитого фрайтра маю та й треба його глати¹⁰⁾.

1) Овечки.

2) Шивеля.

3) Диви (скорочення).

4) Поворот вправо, вліво.

5) Балувався.

6) Військова крамниця.

7) Босяк.

8) Пістин, містечко біля Коломиї.

9) Зірки.

10) Заспокоювати.

Нікуди правди діти, дьидя прислав, бо сам у війську при ула-
нах служив, та й знає, що воно таке. А я з фрайтром, а така вам
п'янюга була, така випарена морда, що сам око вип'є і не скривиться.
Та й з того часу не можу від горівки відвикнути, ніяк не можу.
Чогось мені бракує тоді, здається, немов то ось - ось візьметься звід-
кись той фрайтер і почне: рехцум, лінксум... А холера його побила б.

Микола плюнув з досади і запихкав живо люльку. А вона по-
гасла за той час і мусів протичкою пошпортати та прикинути грані.

А сусід, що побачив у Миколи великий шрам на лівій руці, як
він брав грань з вогню, питає:

— А тебе, Мико, хто так почестував файно?.. Оце раз поче-
стував...

Микола усміхнувся і блиснув рядом білих зубів...

— Це, Петре, від дівки.

— Від дівки? — питали цікаві.

— Айик, знаєте, від Явдохи.

— Що, вона зубами як вовчиця? — питали.

— Зубами, то зубами, тільки не її...

— То, знаєте, як я прийшов вже з війська й був у полонині.

А вона тоді ще дівкою з дьидею вигнала під Маришеську.¹⁾
Але чогось старому треба було додому і вона лишилася сама. По-
чули легіні і давай на ніч до неї. А вона зачиниться в колибі, дві
котюги як вовки з нею і ніяк до неї не доберуться. Вони добува-
ються, а вона регочеться в колибі й каже: А - ну, ходіть, кого литки
сверблять. А котюги аж горі стінами деруться. А вона ще травить:
гузя, гузя!

Ходили легіні раз, другий, нема ради... Вона як медвідь у бер-
лозі.

Раз Андрій Гребенчуків заскочив її під колибою. Пустився,
ймив попід пахи й тягне до колиби.

А вона як свисне на котюг, що маржини сокотили, як вони
прилетять, прийшов, сарака, Андрій без гачів, тільки на заді якісь
флейтухи теліпались та й мусів у шпиталь іти.

Кажу я до легінів: ходили ви, братчіки, а тепер я піду... А вони
сміються...

— Дивись, Миколо, без гачів вернеш, та сердиті котюги, а дівка
за десять котюг,— кажуть.

— Ну, ну,— та й пішов.

Сонце вже заходило. Приходжу на її полонину. А вона стояла
перед колибою і заздріла мене.

— Мико, обернися задом, бо передом нічо не вдієш,— кричить
мені і сміється.

А мені як коли б у писок дав... Чекай, гадаю собі, шляк тебе
трафить. Іду до неї, а бартка у мене як бритва.

Побачила вона, що тут не жарт і в колибу і котюг з ссбою.

Приходжу, пробую двері, заперті.

— Явдо, відчини!

— Відчиняй сам,— каже.

— А я тобі кажу, відчини!

А вона регочеться.

— Відчиниш?

— Ні— каже... Іди собі до щызника, я тебе не кликала.

¹⁾ Полонина біля Ворохти.

— Слухай, Явдо, не будь гонорна і відчини, бо нещастя буде...

— Може буде, але кому,— не знати... Я тобі кажу, забирайся до дідька— вона мені.

А коло колиби лежав як раз добрий кімак.

Вхопив я, запрітив у шпару, як натисну, а двері тріс і відскочили.

Вона сидить на ковбку й регочеться, а котюги на мене. Один скочив мені на груди і за петек зубами, а другий до ноги.

Копнув я, він полетів, а того, що на грудях, як йому обіруч зашию, як стисну, а він тільки очі вилупив. А потім як гепнув ним до ковбка і тільки щось у нім хруснуло, а він заскавулів і ледве поволік зад на двір. А другий мене за руку. Мені світ почорнів. Якось вхопив я з землі бартку і тільки раз махнув, а кров аж на бербениці бризнула. Аби вам писнув, ні.

Викинув я його на двір, причинив двері:

— А тепер,— кажу,— Явдохо, наш рахунок. Насамперед зав'яжи мені руку.

— А як мені не хочеться,— і регочеться.

Аби вам з місця рушилось. Ні... Так, як колиб це зовсім не в її колибі діялось, як коли б це не її котюги...

— Чуй, дівко, зав'яжи, а то морду розіб'ю.

— А я не хочу... Я тебе не кликала... Чим тобі зав'яжу? — каже.

А я аж зуби зціпив, так мене пече. Я до неї, а вона за свою бартку. Але вона довго не держала її, бо я був такий лютий, як голодний вовк. Кинувся я до неї, вирвав бартку й шпурнув набік, а тоді її фац з одного боку, фац з другого.

— Ти, тьмуй собі, до легіня берешся? А тепер зав'яжеш? А вона побіліла, пом'якла, найшла шматок якоїсь дранки, обляла руку водою і зав'язала.

А потім я сів коло неї, а вона була така як вівця, коли її доять, аби вам рушилась. І з того часу я робив з нею, що хотів, аби пальцем кивнула. Вона мене чекала, виглядала. А всі легіні дивувались і казали, що я її заворожив, бо вона була така фацарна, що приступу до неї не було.

Тепер я міг її довкола пальця обвинувати.

— А чогож ти, Мико, не брав її? — питав хтось з гурту.

— Бо її дьидя не зволяв їй йти за мене. У Митра була полонина в межу, та й казав їй йти за Митра.

— Та який там Митрові хосен з неї?..— говорив хтось.

— Та такий,— говорив другий,— що мусить любасів приймати та й сокотити, аби їм добре спалося з його жінкою...

Був ти, Микола, а потім, як ти з нею повадився, вона найшла собі живівського, а тепер знову ти, Миколайку, а Митро тільки облизується, як тота стара котюга на тічні.

— Го-го... Як жінка зсуравіється¹⁾, то гірше чим десять кобил...

А тим часом в різних місцях колиби хропіт ставав щораз дужчий. Дехто зівав протяжно, як коли б завивав голодний вовк.

Вогонь пригасав, робилося темніше, а темрява і втома заплюювала важкі повіки і через п'ять-десять хвилин важкий хропіт гуляв по колибі над сп'ячими гуцулами, що покотом лежали трудні, як ковбки в лісі.

¹⁾ Зноровиться.

ВЛАДЗЬО СПІТКНУВСЯ

Владзьо мав тепер повну волю. Тепер він був певний, ще не зустрінеться з Миколою і частенько витоптував стежку до Парасиної хати.

Доволі часто траплялось, що він не заставав Параски дома. Чи вона ходила до дьиді, чи до сусідів, чи може вмісне замикалася і не давала про себе сліду, цього він не знав, але відчував, що між ним і Параскою є щось, що заступає йому дорогу.

А Параска мовчала і він від неї не міг нічого довідатись.

Параска справді почувала себе негаразд. У неї йшла боротьба, і вона у цій боротьбі не могла знайти для себе відповідного місця.

Вона чула, що знайомство з Владзем ставляє її в тяжкі обставини.

Знала, що вона тепер на язиках у всєї чельди в селі. Вона замічала, як сходила в село або в церкву, що про неї шепочуть жінки поміж собою і якимось дивно посміхаються. Вона розуміла, що коли б вона зійшлась була з газдою, то цього всего не було б. Це було для всіх звичайне і ніхто не звертав би уваги. А паничева любаска, це — щось таке, на що люди пальцями показують.

Крім цього, слова старого Леся теж не осталися без наслідку. Хоча вона тоді вечером дьидеві гостро відповіла, але вона все відчувала, що дьидя має рацію, що вона його старого виставила на сміх, а може й на докори.

Їй жаль було старого, бо ціле своє життя вона була більше з ним, чим з мамою, він її виносив на руках, а вона йому тепер так віддачує.

А найважливіше було те, що вона чула вже себе матір'ю і вона сама не знала, хто батьком її дитини. Непевність і страх, що її дитина може прийти на світ з плямою байстрюка, та переконання, що їй в майбутньому все одно не уникнути людських язиків і образ, навіть коли це дитина від Миколи, — все це мучило її день і ніч і відштовхувало від панича.

І тому вона дуже часто ховалася перед ним, як побачила, що наближається до її хати.

Але в неї не були стільки сили, щоб зірвати зовсім з Владзем. Їй схлібляло це, що панич в ній любить, а в додатку статеві бажання, що в верховині б'ють так сильно і прозорно, як джерело з-під скали, ставляли свої вимоги, яких вона не могла побороти. От-так вона стояла на межі двох бажань, двох непевностей і раз перехилялася на один, то знову другий раз на другий бік.

А Владзьо хотів за всяку ціну зірвати ту невідому йому перешкоду. Він розумів добре, що перемога теперішня це тільки тимчасова. Він не виключав можливості, що Микола може помириться ще з Параскою і тоді його справа пропаща. Він бачив різницю між Параскою і іншими своїми любасками. Тамті були, так би сказати, на його утриманні, він був для них газдою, він зовсім не рахувався з ними. З Параскою справа інакша. Поперше вона і своїм виглядом і вдачею не була звичайною гуцулкою. В ній було щось з природи легкого, живого, інтелектуального, що в очах пересічного гуцула могло бути мінусом, а для його, для Владзя — навпаки.

Він бачив, що, які між ними не були б відносини, що б там люди з цього приводу не плескали язиками, все ж Параска вповні йому ніколи не належала. Вона признавала його постільки, поскільки це

їй було потрібне, а поза тим вона вміла триматися в певному віддалені. Не помагали і ті дрібні дарунки, які він їй від часу до часу приносив, і які вона з питомою гуцулькам дитячою втіхою приймала від його.

Йому було ясно, що Параска не хоче зійти з становища газдині до ролі сільської повії. Для Владзя це було неприємно. Він, правда, не любив її, з цього він здавав собі ясно справу. Йому, що перейшов в житті різні шляхи, що не з одною жінкою мав справу, що жіночу справу трактував, як певного рода спорт, всякі сердечні почуття були далекі.

Але зате у його була честолюбість самця, честолюбість Дон-Жуана, до деякої міри прив'язання, в роді прив'язання мисливця до своєї собаки, і накінець панський гонор, який не дозволяв на те, щоб якась там хлопка могла не хотіти чи опиратися йому.

В цьому випадку він розумів, що це саме хазяйство, яке було у Параски, а яке властиво належало до її чоловіка, що воно давало їй підставу бути незалежною.

Тому він хотів знищити ту підставу, вибити її з-під ніг Параски, бо тоді вона лекше здалась би йому на ласку й неласку.

І тепер, ідучи до неї, він укладав плян свого наступу.

Параску він застав дома. Як відчинив двері і станув на порозі, вона глянула на його з якоюсь хмарою на чолі. Щось холодне, тверде блиснуло в її очах.

Владзьо зрозумів, що вона не рада його приходів, і це ускладняло його пляни, але він удавав, що не запримітив її настрою, і зразу вдарив її своїм сміхом і робленою веселістю.

— Ци дужа, Пара? — Ішов до неї усміхнений.

Параска прикусила губу й відповіла холодно на його привіт.

Він сів на лаві біля стола... Невеличка лямпа бликала на стіні й наповнювала кімнату, й так темну від небілених, дерев'яних стін, якоюсь півтінню. Тільки білена піч вирізувалася виразно з сутінків.

У хаті було тихо, мов в печері, навіть верховинський вітер не завивав. Все це давило, опутувало Владзя. Він хвилину немов боровся з тею тишею, з тим півсном, що знесило людину і примушує її бути безпомічною. А потім заговорив з робленою бадьорістю.

— І хочеться тобі, Пара, жити тут одній, як на кладовищі, і як тота котюга сокотити цього Миколового газдівства.

Плюнула б ти на це... Ніби тобі не краще було б жити в селі?..

Параска дивилась на його, немов не розуміючи.

— Або там в селі є моя хата?.. Куди я там піду?

Владзьо підхопив цю думку й став її даліше розвивати.

— Не маєш хати? Як хочеш тільки, я тобі завтра дам... Хочеш, будеш у мене жити, а ні — я тобі куплю у кривого Юри, він хоче продати.

— А я що буду там робити?..

— А тобі що, за роботою банно? Роботу, як схочеш, все знайдеш, а не схочеш, можеш і так бути.

Параска усміхнулася так, як коли б сміялася до когось, що за вікном стоїть, а не до його, і тільки похитала головою.

— Не хочеш?

Вона знову заперечила мовчки головою. А потім зідхнула важко і задивилася в темний кут за печею.

Владзьо хотів схопити її погляд, але він розпливався в хатніх сутінках.

Він не міг зрозуміти, що з нею робиться. Вона з кожним днем стає більше загадковою, ховає свою тайну за впертим мовчанням і він не знає, з котрого боку підійти.

Але він хоче її за всяку ціну зломити, опанувати її.

І він почав розповідати їй, що Миколова справа погана, що на бутині він справу програє і що прийдеться йому докласти, що між людьми чутки, немов то він купує хату і разом з Явдохою хоче в ній жити, що Явдоха живе разом з ним у бутині, що їй найкраще плюнути на все і піти жити в село.

А Параска слухала його слів з тупою впертістю і байдужістю, немов би це все було їй давно знайоме, як коли б це все їй вже остогидло і перестало зовсім цікавити.

Підчас того як Владзьо переконував Параску, як довкола панувала мертва тиша і здавалося, що там за вікнами спить усе кам'яним сном, знайшовся хтось, хто цікавився і Параскою і Владзем і що кружляв довкола хати, як голодний вовк, що хоче вхопити здобичу.

Це був Митро.

Він не міг дарувати Парасці, що вона його знехтувала, що вигнала з хати мов собаку. І він був переконаний, що причина цього не в його особі, що коли б не Владзьо, вона не посміла б так йому говорити. Звідси його лють на Владзя.

Дідько побрав би його. Він має цілу купу любасок й ще йому мало, і носить його поночі аж сюда на верхи.

Ні, цьому треба покласти край.

Митро був переконаний, що він має перше право на Параску, що вона повинна до його належати, що це певно так і було б, коли б тут не вмішався Владзьо.

Хіба що?.. Чи він не газда? І коли її чоловік забрав у його жінку, щоб вона разом з ним сказала, то він має право до Параски. А вона ще перед людьми насміхалася з його. Тому він мусить помститися на них.

Над вечір він слідкував за тим плаєм, куди ходив Владзьо до Параски і шукав нагоди, аби йому відплатити.

Він розумів, що це справа ризикозна, що за паничем обстануть жандарми з Жаб'його, але йому було все одно, він не міг даліше терпіти.

І тепер він стояв під вікном, слухав розмову між Владзем і Параскою і горів від гніву.

— А він її до себе тягне, аби ближче було, аби не томити панських ніг по облазах... Тривай!

Стиснув сердито в руках ясеневу палицю і мало не вдарив нею по вікнах, аби аж в порох розскочились.

Але мороз схолоджував його лють і казав думати і діяти спокійніше.

І Митро тихцем покидає Паращине подвір'я і йде в ліс, через який проходить плай в село, шукає чогось, оглядає місце, а потім стає на краю лісу, дивиться в напрямку до Паращиної хати.

— А як він заночує?... Думка про це знову розпалює його лють. Він найрадше побіг би знову до Паращиної хати, й як вони полягають спати, підпер би двері, викресав би вогню і пустив би все з димом. Нехай би не було ні йому, ні нікому.

І коли він так роздумував, почув, що скригнули двері, та побачив, що з Паращиного подвір'я вийшло щось чорне і спускається вниз плаєм.

Він тоді мерщій побіг в ліс, знайшов догідне місце при самому плаю поміж густими, молодими смереками, здійняв шапку й запхав у пазуху, а на голову зав'язав хустку так, що тільки очі було видно і ждав.

— Ну й инцинатий¹⁾ мороз,—сердився Митро і переступав з ноги на ногу.

Чутно було скрип морозу під людськими ногами. Хтось скоро наближався до його.

Митро скупчив всю силу і всю злість і дожидавав як дикий звір на добичу.

Як тільки Владзьо черкнувся об смереки і проминув його, він тихо мов кіт вискочив з криївки і сильним ударом по голові, нанесеним ззаду, повалив Владзя на землю. Владзьо впав лицем в пухкий сніг так, що тільки плечі було видно.

Тоді Митро сів на його зверху і пустив в хід затиснені кулаки.

Як полегчив свій гнів, скочив поміж гаджуги й пропав.

Владзьо не скоро підвівся на ноги. Правда, холод привів його скоро до пам'яті, але встати було важко, а ще важче вдержатись на ногах. Голова ломала, немов би її розколов хто на - двоє, а плечі й боки пекли як коли б хто ціпом змолотив.

Як покусана собака з нічного весілля, так вертав Владзьо і ледве волік за собою ноги.

ПОПІВСЬКА ПОМІЧ

На Різдво, як піп збирався до відправи, прийшов старий Лесьо, поклонився йому так низько, що мало чолом не вдарив в свої коліна, а потім зловив за руку і цмокнув так голосно, як коли б по руці хто хляпнув, і говорив:

— А я до вас, отченьку святенький, та з великою просьбою та з великим благанням.

Він опустил вниз руки і скривив так уста, як коли б мав голову покласти під топір.

Піп дивився на його згори, бо від того часу, як Параска зійшлася з Владзем, він взагалі став легковажно відноситись до Леся за те, що він дозволяє, щоб його дитина, дитина церковного старшого брата, плямувала так гурт його парафіян.

— Бо я, єгомостику наш, не можу вам на очі показатися, така мені ганьба на старі літа. Як не сокотився ціле життя й таки не всотився. Та й мушу йти до вас, та й мушу вас молити як нашого духовного наставника, аби ви мені допомогли.

Тепер руки у його були заламані, а очі мокрі.

— Бо то, отченьку наш, що я сам кажу, то все пuste, нічого не помагає, а я не бізую²⁾ дальше все це нести на своїх плечах.

Та й прошу вас, щоб ви вповіли своє слово, аби ви мене потішили. Може б ви, єгомостику, наказали Миколі, нехай він має розум, бо вся біда через него робиться. Бо якби він пазив³⁾ своєї хати і свого газдівства, то чужі котюги не забігали би на його подвір'я. Бо хто лишає одчинену загороду, тому мусить вовк щось вхопити з неї.

А нині Микола в церкві, бо всі зійшли з бутинів на свята, та й ви йому накажіть та прикажіть перед тими людьми, аби він був чоловіком своїй жінці.

¹⁾ Лютий.

²⁾ Не в силі.

³⁾ Пильнував.

Після цього Лесьо знову кланявся низько. І знову цілував попову руку з таким почотом, мов святий образ.

Підчас проповіді піп кидав оком по церкві як беркут¹⁾, що то літає понад лісами. А як в товпі голів чоловічих, що блищали від топленого масла, побачив Миколове червоне обличчя, він довго не спускав з його очей і піднесеним голосом говорив про людські гріхи, про нехтування десятої заповіді, про те, що люди поробились звірами і нема їм вину, що одно око згори все це бачить і записує і відплатить за це сторицею, пекельними муками.

Микола чув на собі попівський важкий погляд, кліпав очима й повертав голову вбік, і ніби то дивився на образ святого, що півголий і сухий як кістяк стояв з довгим як диня обличчям, з довгим носом, тонким широким ротом і з очима круглими і такими великими, що можна було цілий кулак в них встромити.

А як піп скінчив проповідь, шепнув паламареві щось на вухо, а цей, пробираючись поміж людьми, немов поміж густим жерепником, прямував до Миколи.

Як добився до його, шептав на вухо, але так таємно, що було чути на пів церкви,— що егомось каже, аби він зайшов в захрестію. Миколу як коли б хто в лице хляпнув, так почервонів, бо люди довкола дивилися на його, але він, молодий газда, не чув собі настільки смілости, щоб не послухатись, і слідом за паламарем став пробиратись до царських воріт.

А по церкві пішов шепіт, як коли б полонинський вітер раптом загравав на смерекових фоях.

Микола станув перед поповим захмареним обличчям і сердитий і стурбований, бо чув, що цілу дорогу від того місця, де він стояв, аж до дверей захрестії на його спині лежали погляди сотень голів, що збиті тут та стиснені, як вівці в колибі.

— Що ж ти, Миколо, чи будеш вже мати раз розум?

Микола стискав в руці бартку й дивився попові на груди.

— Скарга на тебе, Миколо... Ти син порядного газди, взяв жінку у чесного газди, а ти що зробив з нею, хто буде за неї рахунок здавати?

— Кожний за себе, егомостику, за мене мене питайте, а за неї її,— говорив сухо.

Піп почервонів. Він стояв у ризах в захрестії і був переконаний, що він має право тут приказувати і ніхто не сміє заперечувати. Він вважав, що тут він вище всіх людей. А такий молодий газда важиться тут йому так зухвало відповідати.

І Микола сам злякався свого власного голосу. Він вже заспокоївся і тут в закутині, в тиші, куди добирався тільки глухий кашель людей в церкві, почав розгублюватись, слабніти.

Але як він нехотячи глипнув вбік на двері, що виходили за царські ворота, він через невеличку шибку побачив купку рухливих голів, що тиснулися біля дверей і підслухували їхню розмову.

Тоді Микола загорів новим вогнем. Він з приємністю був би махнув барткою по тій шибці, коли б це не церква.

— Ти, значить, Миколо, не хочеш покаятись?

А я думав, що ти прошумів вже та й спам'ятався. А то, що з твого газдівства? Пропадає.

А жінку що, паничеві відступив?

— Та ви, егомось, його й її питайте, вони у мене не зволялися.

¹⁾ Орел.

— Того, кого нема, ніхто не зволяєється, та й ти, Миколо, у нікого не зволявся, як до Явдохи йшов.

— А ти, Миколо, тьмуй, що молодість скоро минає, скоро кров втихає, приходять старість, коли треба стати там. Коли треба рахунок здавати, а тоді що? — питає грізно піп.

Але Микола був вже роз'ярений, як дикий ранений звір.

— Га, як прийде той час, то будемо щось міркувати.

А ви, егомось, покличете її, тоту дьидеву кухану доню та й скажуть їй, аби не водилася з Владзем, а мені байдуже... Варти коло неї не поставлю. А мені вже двадцять чотири роки минуло, та й маю право робити, як хочу.

— Ти, Миколо, дуже мудрий, бачу, — говорив сердито піп, — але краще було б, коли б у тебе менше було тієї мудрости, а більше розуму.

А я тобі не легінь, лише духовник, і ти з богом не грайся, бо будеш каятися. Ти собі це тьмуй!

Микола обернувся й вийшов з захрестії.

Він чув, як за його плечима шепотіли щось церковні браття, але він не звертав на них уваги.

Вийшов з церкви червоний, захмарений і сердито пробивався через товпу прямо до вихідних дверей. А люди обертали голови йому наздогін.

Як опинився на дворі, як ясний день вдарив його морозом і непорочною білістю верховинських снігів, щось з необмежених буйних просторів увіллалося в його груди, розширювало їх, як гармонію, збурювало кров і немов горючим сірником підпалювало в серці і гнів і зухвалість. Руки свербіли, хотілося схопитись з кимнебудь попід сили і гепнути ним так, щоб всі кості затріщали.

Микола зійшов вниз по стрімкій стежці, повернув вліво й пішов прямо до коршми. Тут сиділо з десяток людей, але він не здоровкався з ніким, тільки кинув сердито бартку на лаву, сів біля стола і кинув в сторону шинкасу: — Ану там око!

Присутні дивились на його і перешіптувались очима.

Як пляшка з чаркою була вже на столі, до його обережно підійшов Дмитро й витався.

— Здоров, братчику, чи дужий?

Микола нічого не відповів, тільки наляв чарку і підсунув до його.

— Пий!..

Митро вихилив і обтер рукавом уста.

Так вони сиділи деякий час мовчки і обмінювались чаркою. Аж коли Миколі відлягло від серця, коли тепло розлялося у нутрі, тоді він вдарив кулаком по столі й заговорив:

— А вона мене до попа на суд.

— Хто? — питає Митро здивовано, не розуміючи, в чому справа.

— Та тота зателепана Параска.

Та шляк би її трафив... Та мене піп на посміховисько всему миру в церкві кличе до себе та й мені в захрестії казання говорить.

— Хто, Параска?.. Ну — фіглява чельидина. Уже зуритився її певно Владзьо. Ой фльондра вона, фльондра... Ти, братчику, май, нічого не знаєш. Ти собі у бутинах, а він у неї і днював і ночував. А тепер уже газди забагла... Та я б її Миколайку, зубелував, та я б її.

Митро під'юджував і під'юджував Миколу. Він бачив, що трапилась відповідня хвиля й треба її використати.

Дмитро говорив тихо, підлесно, солодко, а кожне його слово входило в Миколове роз'ярене серце, як вівці в відкриту колибу і виповнювало вкрай і родило в Миколовій душі бажання помсти.